

มิตรคาม : พื้นที่แห่งการพัฒนา ความทรงจำ และ การต่อรองความหมาย

สรिता มยุขโชติ^๑ อีราพร ทองปัญญา^๒ ธนารดี คำยา^๓

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงคุณภาพครั้งนี้มีวัตถุประสงค์คือ 1. เพื่อศึกษาการให้ความหมายของพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาจากมุมมองของภาครัฐและมุมมองของผู้อยู่อาศัย และ 2. เพื่อศึกษาการต่อรองความหมายและความคาดหวังที่จะอยู่ร่วมกับแม่น้ำในอนาคต ผลการศึกษาพบว่า การให้ความหมายของพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาในมุมมองจากภาครัฐในฐานะของ “พื้นที่แห่งการพัฒนาและพื้นที่ที่ควรได้รับการจัดระเบียบ” สามารถอธิบายได้ 3 มิติ คือ 1. การพิจารณาพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาผ่านมิติเชิงกายภาพในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่เมืองโดยรวม 2. การมองพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาในมิติของการลงทุนทางเศรษฐกิจ และ 3. การสร้างความหมายให้กับผู้อยู่อาศัยริมแม่น้ำเจ้าพระยาอย่างชุมชนมิตรคามในฐานะผู้บุกรุกพื้นที่ของภาครัฐ ด้านการให้ความหมายของพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาจากมุมมองของผู้อยู่อาศัยนั้นมองในฐานะของ “พื้นที่แห่งความผูกพัน” ซึ่งสามารถอธิบายได้ 3 มิติดังนี้ 1. พื้นที่แห่งความทรงจำเกี่ยวกับบรรพบุรุษ 2. พื้นที่แห่งอดีตที่เคยพึ่งพิงแม่น้ำ: แม่น้ำสายใยแห่งการเลี้ยงชีพ และ 3. พื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาเอื้อต่อการดำรงชีวิตในเมืองใหญ่ ด้านการต่อรองการให้ความหมายและความคาดหวังที่จะอยู่ร่วมกับแม่น้ำในอนาคตระหว่างผู้อยู่อาศัยและภาครัฐ ซึ่งมีรูปแบบการต่อรองดังนี้ 1. การต่อรองกับภาครัฐโดยตรง โดยการพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ และ 2. การต่อรองทางอ้อม

คำสำคัญ: การต่อรอง การพัฒนา พื้นที่ทางสังคม มิตรคาม

^๑ นักศึกษาปริญญาโท สาขาสังคมวิทยาประยุกต์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ E-mail: sarita.mayukhachot@gmail.com

^{๒, ๓} ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพมหานคร

วันที่รับบทความ: 5 กันยายน 2562 วันที่แก้ไขบทความ: 3 ตุลาคม 2562 และวันตอบรับบทความ: 8 ตุลาคม 2562

Mittakam: the Development and Negotiation of Space

Sarita Mayukchot^a Thiraphon Thongpanya^b Thanaradee khamya^c

Abstract

The purposes of this study are to examine about definition of Chao Phraya riverside area from the government's and resident's point of view, and to study the meaning of negotiation of Chao Phraya riverside and expectation from resident about living the river in the future. As a result, the government was defined Chao Phraya riverside as the area of development and organization that can be explained in three dimensions including 1) to consider the area along the Chao Phraya riverside through the physical dimensions as part of the overall urban area, 2) to consider this area as the dimension of economic investment, and 3) to create the meaning for the residents of the Mittakam community as the invaders of the government area. The meaning of the area along the Chao Phraya riverside from the point of view of the residents as "areas of relationship" which can be described in 3 dimensions as follows 1) memorial area about ancestors, 2) the area of the past that once relied on the river: the river of life, and 3) the area along the Chao Phraya riverside is conducive for living in urban cities. Definition of negotiation and expectation of compromising residents with government to live in the Chao Phraya riverside area in the future have the negotiation types including direct negotiation with government through talking with government officer and indirect negotiation.

Keywords: Negotiation, Development, Social Space, Mittakam

^a Master Student, Applied Sociology, Faculty of Social Sciences, Kasetsart University, E-mail: sarita.mayukhachot@gmail.com

^{b, c} Assistant Professor, Department of Sociology and Anthropology Faculty of Social Sciences, Kasetsart University.

Received: 5 September 2019, Revised: 3 October 2019, Accepted: 8 October 2019

บทนำ

ในปีพ.ศ.2558 รัฐบาลได้มีการอนุมัติโครงการให้พัฒนาพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมให้ประชาชนทุกคนได้ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำเจ้าพระยาได้อย่างทั่วถึง โดยมีแนวคิดแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นของทุกคนเพราะฉะนั้นทุกคนต้องมีสิทธิ์ได้ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำเจ้าพระยาไม่ใช่เพียงเฉพาะผู้ที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาเท่านั้น จึงได้มีการดำเนินการก่อสร้างทางเลียบริมแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาในลักษณะเป็นสะพานสูงเหนือระดับน้ำท่วมสูงสุดให้เป็นทางสัญจรรองรับจักรยาน การชมทัศนียภาพริมแม่น้ำเจ้าพระยา กิจกรรมนันทนาการ การออกกำลังกาย รวมทั้งมีการจัดทำแผนแม่บทพัฒนาศึกษาและออกแบบทางเลียบริมแม่น้ำเจ้าพระยา ระยะทางรวม 57 กิโลเมตร เริ่มตั้งแต่สะพานพระราม 7 จนถึงสุดเขตกรุงเทพมหานคร (ฝั่งตะวันออก ระยะทางประมาณ 36 กิโลเมตร และฝั่งตะวันตกระยะทางประมาณ 21 กิโลเมตร) โดยมีโครงการนำร่องระยะแรกรวม 2 ฝั่ง เป็นระยะทาง 14 กิโลเมตร เริ่มตั้งแต่สะพานพระราม 7 จนถึงสะพานพระปิ่นเกล้า งบประมาณในการดำเนินการระยะแรกจำนวน 14,006 ล้านบาท (ThaiPBS, 2016) โดยมีสถานที่ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการดังนี้ 1) ศาสนสถาน จำนวน 8 แห่ง 2) ท่าเรือ จำนวน 36 แห่ง 3) โรงแรมและร้านอาหาร จำนวน 6 แห่ง 4) สถานที่สำคัญ จำนวน 19 แห่ง และ 5) บ้านเรือนทั้ง 2 ฝั่ง จำนวน 285 ครัวเรือน โดยพบว่าเป็นชุมชนทั้งหมด 10 ชุมชน (lek-prapai viriyahpant foundation, 2016) ซึ่งชุมชนมิตรคาม1 เป็นหนึ่งในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างทางเลียบริมแม่น้ำเจ้าพระยาจากโครงการพัฒนาริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งต่อจากนี้ผู้วิจัยจะขอเรียกชุมชนมิตรคาม 1 ว่ามิตรคาม มิตรคามเป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับน้ำมามากกว่า 60 ปี จากทำเทียบเรือที่มีเรือขายถ่าน เรือขนทราย จนถึงเรือขายสินค้าเล็ก ๆ เมื่อเวลาผ่านไปการขนส่งและคมนาคมทางน้ำเริ่มไม่ได้รับความนิยม เรือที่จอดเทียบท่ามานานก็ถูกยกขึ้นจากน้ำและกลายเป็นที่อยู่อาศัย และขายตัวเป็นชุมชนจนถึงทุกวันนี้ (ThaiPBS, 2015) ในปัจจุบันชุมชนมิตรคามมีจำนวนประชากร 66 ครัวเรือน จากสถานการณ์ดังกล่าวข้างต้นโครงการพัฒนาริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาได้ส่งผลกระทบต่อความวิตกกังวลของผู้อยู่อาศัยในชุมชนมิตรคามและบุคคลหลายกลุ่ม โดยผู้อยู่อาศัยมีความกังวลว่าจะต้องย้ายที่อยู่อาศัยออกจากชุมชนไปอยู่ที่อื่นหรือไม่ แล้วจะมีความเป็นอยู่อย่างไร และบุคคลที่รวมกลุ่มกันแสดงความกังวลเรื่องโครงการพัฒนาริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยานี้ว่าจะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ วิถีชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาหรือไม่ จึงนำไปสู่ความสนใจในการศึกษาถึงมุมมองของผู้อยู่อาศัยในชุมชนมิตรคามและมุมมองของเจ้าหน้าที่จากภาครัฐว่าได้ให้ความหมายกับพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาไว้อย่างไร รวมทั้งผู้อยู่อาศัยในชุมชนมิตรคามได้มีการต่อรองให้ความหมายของพื้นที่ดังกล่าวอย่างไรและมีความคาดหวังที่จะอยู่ร่วมกับแม่น้ำในอนาคตเช่นไร

ทบทวนวรรณกรรม

ในการศึกษาถึงการให้ความหมายและการต่อรองความหมายในพื้นที่ริมน้ำ ผู้วิจัยได้เลือกใช้แนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่ทางสังคม (social space) ของ Henri Lefebvre (1991) ในการอธิบายและทำความเข้าใจปรากฏการณ์การให้ความหมายและการต่อรองความหมายของพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา

พื้นที่ในฐานะเป็นผลผลิตทางสังคม Lefebvre (1991 as cited in Worasiangsuk, 2005) ได้ อธิบายว่าพื้นที่นั้นเกิดมาจากวิถีการผลิต (mode of production) แบบหนึ่งในระบบทุนนิยมหรือระบบอื่น ๆ สร้างพื้นที่ที่มีลักษณะเฉพาะทำให้เกิดกระบวนการผลิต (production process) และกระบวนการผลิตนี้ ประกอบไปด้วยองค์ประกอบที่มีความสัมพันธ์กันสองส่วนคือ พลังการผลิต (forces of production) และความสัมพันธ์เชิงการผลิต (production relation) ซึ่งองค์ประกอบที่สำคัญของพลังการผลิตได้แก่ 1) ธรรมชาติของพื้นที่ เช่น สภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ แหล่งที่ตั้ง เป็นต้น 2) แรงงาน และการจัดองค์กรของแรงงาน และ 3) ความรู้และเทคโนโลยี ส่วนความสัมพันธ์เชิงการผลิตในมิติหนึ่ง Lefebvre มองว่าเป็นการแข่งขันและช่วงชิงของชนชั้นต่าง ๆ หรือกลุ่มต่าง ๆ ในแต่ละชนชั้น (class fractions) เพื่อครอบครองพื้นที่นั้น ๆ และในอีกมิติหนึ่งคือกระบวนการผลิตซ้ำของความสัมพันธ์เชิงการผลิต ซึ่งประกอบไปด้วยการผลิตซ้ำเชิงชีววิทยาและการผลิตซ้ำในเชิงความสัมพันธ์ทางการผลิต

สำหรับกรณีวิเคราะห์เรื่องพื้นที่เพื่อให้ความยืดหยุ่นเปิดกว้างและลึกซึ้ง Lefebvre (1991 as cited in Asavakovitwong, 2011) ได้สร้างเครื่องมือในระดับมโนทัศน์ขึ้นมาเพื่อการทำความเข้าใจ อธิบาย และวิเคราะห์เรื่องพื้นที่โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ปฏิบัติการเชิงพื้นที่หรือปฏิบัติการเชิงกายภาพ (spatial space)

ปฏิบัติการเชิงพื้นที่หรือปฏิบัติการเชิงกายภาพมีความสัมพันธ์เชิงวิภาษวิธีกับพื้นที่นั้น โดยมีความหมายที่ค่อนข้างกว้างขวาง ตั้งแต่ความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะต่าง ๆ ของพื้นที่ธรรมชาติที่มีต่อการก่อตัวทางสังคม รวมถึงการที่สังคมแสดงการใช้อำนาจ แสดงการผลิต และแสดงการเอาประโยชน์จากพื้นที่นั้น ๆ ซึ่งการแสดงการใช้พื้นที่ในลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้ ต้องผ่านกระบวนการรับรู้ความหมายของพื้นที่นั้น ๆ นั่นคือพื้นที่เป้าหมายถูกมองว่ามีความหมายอย่างไรในทัศนะของคนกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับพื้นที่นั้นทำให้เกิดพื้นที่ที่เรารับรู้ (perceived space) ซึ่งอาจจะต้องโยงกับพื้นที่อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกันด้วย รวมทั้งกระบวนการที่ทำให้ความหมายเหล่านี้กลายมาเป็นความจริงทางสังคม เช่น ความจริงของการใช้ชีวิตประจำวันของคนในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งของเมืองที่โยงกับความเป็นจริงของลักษณะเมือง Lefebvre เน้นว่าหน้าที่ของปฏิบัติการเชิงพื้นที่ที่สำคัญคือการผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการการผลิตพื้นที่ (the spatial reproduction of social relation) โดยสรุปแล้วสังคมแต่ละสังคมมีความสัมพันธ์เชิงการผลิตที่เจาะจง และมีปฏิบัติการเชิงพื้นที่ที่เฉพาะแตกต่างกันไป

2. พื้นที่ของการสร้างภาพแสดงแทน (the representation of space)

พื้นที่ของการสร้างภาพแสดงแทนเป็นมุมมองหรือการให้ความหมายของพื้นที่ในเชิงมโนทัศน์ (conceived space) ที่มีที่มาจากองค์ความรู้เฉพาะด้านของนักวิชาชีพรูปแบบต่าง ๆ เช่น นักคณิตศาสตร์ นักวิทยาศาสตร์ นักผังเมือง นักเศรษฐศาสตร์ นักวิศวกรรม เป็นต้น นักวิชาชีพอะเอียดเหล่านี้มองเรื่องของการใช้ชีวิตผู้คน และการทำความเข้าใจกับพื้นที่นั้น ๆ โดยผ่านมโนทัศน์ต่าง ๆ ขององค์ความรู้เฉพาะด้าน

หรือเป็นการมองพื้นที่ที่ต้องมีการใส่รหัสและถอดรหัสหรือการทำความเข้าใจพื้นที่นั้น ๆ ด้วยสัญลักษณ์ที่เฉพาะเจาะจงบางอย่าง การสร้างภาพแสดงแทนเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะหนึ่งที่อยู่ในกระบวนการของการผลิตพื้นที่ ซึ่งความสัมพันธ์นี้มีมักจะอยู่ในลักษณะของการจัดลำดับชั้น (order) กับส่วนอื่น ๆ ในกระบวนการผลิต และมักจะเป็นลักษณะที่ครอบงำส่วนอื่น ๆ ในการผลิตพื้นที่ด้วยการใช้อำนาจและความรู้ ทำให้เกิดพื้นที่เชิงการรับรู้ (mental space)

3. พื้นที่ที่เป็นภาพแสดงแทน (the representational space)

พื้นที่ที่เป็นภาพแสดงแทนเป็นพื้นที่ที่แสดงความมีชีวิต อารมณ์และสุนทรียภาพ แต่ถูกครอบงำด้วยลักษณะที่เป็นกระแสหลักของแต่ละยุคสมัย (lived space) และสะท้อนออกมาด้วยภาพลักษณ์ (image) ความทรงจำ (memory) และสัญลักษณ์ (symbols) ของบุคคลต่าง ๆ เช่น ผู้ที่อยู่อาศัย นักเขียน ศิลปิน เป็นต้น เป็นมุมมองต่อพื้นที่ที่มีจะไม่ไปด้วยกันกับพื้นที่ของการสร้างภาพแสดงแทน (the representation of space) เกิดเป็นพื้นที่ทางสังคม (social space)

Lefebvre กล่าวว่าโมทัศน์ทั้ง 3 ประการดังกล่าวข้างต้น เมื่อถูกใช้ในการอธิบายกระบวนการผลิตพื้นที่ จะมีความสัมพันธ์เชิงวิภาษวิธี (dialectic) ซึ่งกันและกัน

กรอบแนวคิดหรือทศนะที่ให้ความเข้าใจในเรื่อง ความสัมพันธ์เชิงความหมายของระดับพื้นที่ระหว่างพื้นที่ทางกายภาพ (spatial space) ที่สัมพันธ์ยึดโยงกับพื้นที่ทางสังคม (social space) และพื้นที่เชิงการรับรู้ (mental space) แสดงให้เห็นความเชื่อมโยงในพื้นที่ต่าง ๆ นั้นมีลักษณะความสัมพันธ์ของระดับพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์ร่วมกันอยู่

การศึกษาการไร้ล้อมชนมิติรวมได้นำแนวคิดของ Lefebvre ดังกล่าวมาใช้ในการศึกษาเพื่อให้เห็นมิติของการให้ความหมายหรือการสร้างความหมายในพื้นที่ของผู้อยู่อาศัยและผังผู้พัฒนาที่มีหลายภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นทั้งนักวิชาการ สถาปนิก วิศวกร สถาปนิกพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) และเจ้าหน้าที่ของรัฐซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่รับผิดชอบโครงการสร้างทางเลียบริมแม่น้ำเจ้าพระยา นอกจากนี้ยังสามารถสะท้อนให้เห็นถึงการสร้างภาพแสดงแทนของแต่ละกลุ่มบุคคลต่อการต่อรองเพื่อที่จะใช้พื้นที่และเห็นรูปแบบของการต่อรองความหมายของพื้นที่ระหว่างภาครัฐและผู้อยู่อาศัย

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้ศึกษาโดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยผู้ให้ข้อมูลหลักประกอบด้วย 2 กลุ่ม คือ 1. สมาชิกที่อาศัยอยู่ในชุมชนมิติรวม จำนวน 10 คน ซึ่งคัดเลือกโดยใช้วิธีการเลือกตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) ตามเกณฑ์ดังนี้คือ อาศัยอยู่ในชุมชนมากกว่า 10 ปี และมีทั้งที่ประกอบอาชีพในชุมชนกับนอกชุมชนเพื่อให้เห็นมิติของการให้ความหมายที่หลากหลายและชัดเจน และ 2.เจ้าหน้าที่รัฐจากหน่วยงานที่มีส่วนรับผิดชอบในโครงการพัฒนาริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา จำนวน 3 คน โดยด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) และใช้แบบสัมภาษณ์ที่เป็นแบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structured) เก็บรวบรวมข้อมูล ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) และการนำเสนอได้ใช้นามสมมติของผู้ให้สัมภาษณ์เพื่อป้องกันความขัดแย้ง

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยแบ่งข้อมูลผลการวิจัยออกเป็น 2 ส่วนหลัก ได้แก่ 1. การให้ความหมายพื้นที่จากมุมมองของภาครัฐและผู้อยู่อาศัย ซึ่งแยกออกเป็น 2 ประเด็น คือ (1) มิตรคาม: พื้นที่แห่งการพัฒนาและพื้นที่ที่ควรได้รับการจัดระเบียบ จากมุมมองของภาครัฐ และ (2) มิตรคาม: พื้นที่ของความผูกพัน จากมุมมองของผู้อยู่อาศัย และ 2. การต่อรองความหมายและความคาดหวังที่จะได้อยู่ในชุมชนต่อไปในอนาคต โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การให้ความหมายพื้นที่จากมุมมองของภาครัฐและผู้อยู่อาศัย

(1) มิตรคาม: พื้นที่แห่งการพัฒนาและพื้นที่ที่ควรได้รับการจัดระเบียบ จากมุมมองของภาครัฐ

จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐที่รับผิดชอบโครงการสร้างทางเลียบริมแม่น้ำเจ้าพระยา ผู้วิจัยวิเคราะห์แนวทางและความคาดหวังของภาครัฐที่มีต่อพื้นที่ริมน้ำเจ้าพระยาผ่านโครงการดังกล่าว เข้ากับแนวคิด “พื้นที่ของการสร้างภาพแสดงแทน” (the representation of space) ของ Henri Lefebvre โดยมองว่าภาครัฐให้ความหมายพื้นที่ริมน้ำเจ้าพระยาในฐานะ “พื้นที่แห่งการพัฒนา” และ “พื้นที่ที่ควรได้รับการจัดระเบียบ” จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐดังกล่าวข้างต้นสะท้อนวิถีคิดของภาครัฐในการมองพื้นที่ริมน้ำเจ้าพระยาและคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนริมน้ำเจ้าพระยาอย่างชุมชนมิตรคามออกเป็น 3 ลักษณะคือ

1) การพิจารณาพื้นที่ริมน้ำเจ้าพระยาผ่านมิติเชิงกายภาพในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่เมืองโดยรวม

การพัฒนาพื้นที่ริมน้ำเจ้าพระยาให้มีความเป็นระเบียบมีความสัมพันธ์กับภาพลักษณ์ของเมืองโดยรวม เพื่อที่จะพัฒนาเป็นทั้งแหล่งท่องเที่ยว แหล่งพักผ่อน การทำกิจกรรมนันทนาการต่าง ๆ ของคนเมือง รวมถึงการพัฒนาศักยภาพในการคมนาคม การระบายน้ำ สิ่งแวดล้อมริมน้ำเจ้าพระยาเพื่อสาธารณะประโยชน์ของประชาชนโดยรวม ดังเสียงสะท้อนจากเจ้าหน้าที่รัฐที่ว่า

“ถ้ามองในหลักวิศวกรรมนะครับ อะไรที่มันดูเสื่อม ๆ มันก็ไม่อยากให้มันมีเง เช่น เหมือนเรามองตึก ตึกที่มันโทรมมาก ๆ เราก็ยังอยากไปทาสีมันเลย แต่ว่าไอ้อย่างนี้มันไปทำอะไรไม่ได้ แต่ว่านี่คือเนื่องจากตรงนี้เขาบุกรุกด้วย เราไม่ได้มองว่ามันเป็นแนวศิลปะไป มองแล้วเห็นว่ามันขาดความเป็นระเบียบเรียบร้อย”

สมพงษ์ (สัมภาษณ์, 6 กันยายน 2560)

“คือโดยหลักแล้วเห็นด้วยกับโครงการใหญ่ของรัฐบาลใหม่ ก็เห็นด้วยที่รัฐบาลจะจัดระบบระเบียบ แล้วก็สร้างการเข้าถึงแม่น้ำ แล้วก็ให้คนมีพื้นที่สาธารณะในการใช้ประโยชน์ร่วมกันเนี่ยเห็นด้วย”

มงคล (สัมภาษณ์, 6 กันยายน 2560)

2) การมองพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาในมิติของการลงทุนทางเศรษฐกิจ

การมองพื้นที่ในมิติของการลงทุนทางเศรษฐกิจเป็นการใช้แนวทางของการขยายขยายพื้นที่ให้มีความเป็นสาธารณะมากขึ้น เช่น แนวคิดในการลงทุนเพื่อการคมนาคมทั้งทางน้ำที่มีการสร้างศาลา ท่าเรือ รวมถึงทางบกที่สร้างทางเลียบริมแม่น้ำเจ้าพระยาเพื่อให้ประชาชนเข้าพื้นที่ริมแม่น้ำได้ทั้งการเดินทางและการปั่นจักรยาน การแปลงพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาจากที่อยู่อาศัย ชุมชน ให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวในอนาคต ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้คนหลากหลายกลุ่มได้เข้ามาลงทุนใช้สอยและมีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่ได้อย่างกว้างขวางขึ้น ซึ่งมากกว่าการที่จะเป็นเพียงที่อยู่อาศัยของคนในชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยาในกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเช่นในปัจจุบัน ดังที่เจ้าหน้าที่รัฐได้สะท้อนไว้ว่า

“ที่ว่ารัฐบาลพยายามจะเลียนแบบอยากให้เป็นเหมือนประเทศอื่น ประเทศไทยมันก็เหมือนอย่างกรุงเทพบ้านก็ควรจะมีอะไรที่มันเป็นเหมือนแบบสัญลักษณ์ ซึ่งสัญลักษณ์ของเรานั้นก็คือแม่น้ำเจ้าพระยาใช่ไหม ถ้าทุกคนเข้าถึงได้แล้ว เส้นทางอันนี้มันจากพระราม 7 ถึงปิ่นเกล้า มันเป็นเส้นทางที่นักท่องเที่ยวใช้ในการล่องเรืออยู่แล้ว ถ้าเกิดนอกจากเขาล่องเรือเฉย ๆ เขาจะเดินได้ด้วย มันก็แบบเรื่องเศรษฐกิจเรื่องอะไรแบบนี้ด้วยอย่างนี้ค่ะ พี่ก็มองว่าแบบนี้”

นารี นามสมมติ (สัมภาษณ์, 6 กันยายน 2560)

“ผมมองว่าไปสร้างสวนสาธารณะขนาดใหญ่ที่มันไปอยู่ริมแม่น้ำ ซึ่งปัจจุบันเรามองว่าพวกตามงานใหญ่ ๆ อย่างเช่น งานลอยกระทงอะไรอย่างนี้ คนก็จะโฟกัสไปตามริมแม่น้ำใช่ไหมครับ ซึ่งบางจุดเนี่ยบางคนเขาเข้าไม่ได้เนเขาก็เข้าได้เฉพาะบางจุด เช่นอย่างที่มีเปิดแถวนี้ ย่านนั้นโครงการที่มันมี มันก็จะมีพวกได้สะพานพระราม 8 อะไรอย่างนี้ แล้วก็ถ้ามันมีที่มันเป็นทางเลียบริมที่คนมันสามารถเดินเข้าออกได้ง่าย ๆ ผมว่ามันโอเคมากเลยที่มันจะมีอะไรอย่างนี้ มันก็เหมือนว่าสร้างเป็นแหล่งท่องเที่ยวขึ้นมาใหม่ครับ ให้มันมีจุดสนใจที่มันอยู่ในกรุงเทพ”

สมพงษ์ นามสมมติ (สัมภาษณ์, 6 กันยายน 2560)

3) การสร้างความหมายให้กับผู้อยู่อาศัยริมแม่น้ำเจ้าพระยาอย่างชุมชนมิตรคามในฐานะผู้นุรักษ์พื้นที่ของภาครัฐ

การที่ผู้อยู่อาศัยในชุมชนมิตรคามครอบครองพื้นที่โดยไม่ถูกต้องตามกฎหมาย สร้างบ้านเรือนรุกรุกน้ำเข้าไปในพื้นที่แม่น้ำเจ้าพระยาจนกีดขวางการระบายน้ำ มีผู้อยู่อาศัยกันในลักษณะที่สภาพบ้านเรือนที่ปลูกสร้างมีลักษณะเป็นชุมชนแออัดทำให้เกิดการให้ความหมายกับผู้อยู่อาศัยริมแม่น้ำเจ้าพระยาในฐานะผู้นุรักษ์พื้นที่ของภาครัฐ ดังนั้นภาครัฐจึงมีความชอบธรรมในการดำเนินโครงการพัฒนาพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา เพราะการปรับปรุงพื้นที่ทางกายภาพนั้นจะมีส่วนช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาอย่างชุมชนมิตรคามให้มีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมและมีที่อยู่อาศัยที่ดีขึ้นและได้รับสถานะของผู้ที่มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเองโดยที่มีได้บุกรุกพื้นที่ของภาครัฐอีกต่อไป ดังเสียงสะท้อนจากเจ้าหน้าที่รัฐว่า

“คือเราทำความเข้าใจตั้งแต่เริ่มโครงการตั้งแต่ที่ออกแบบแล้ว ก็คือเรารู้อยู่แล้วว่าอันนี้ที่รูกกล้าเราดูจากแนวเขื่อน^dก่อน เขื่อนของแม่น้ำเจ้าพระยาใช้ใหม่คะ ดูจากแนวเขตที่ดินจริง ๆ ก็คือใครที่รูกกล้าเขื่อน เราก้ถือว่าอันนี้เป็นคนที่จะต้องได้รับผลกระทบ เพราะว่าเวลาเราทำโครงการเรายึดแนวเขื่อนเป็นหลัก ทำจากแนวเขื่อนลงไปแม่น้ำที่นี่เรารู้ว่ามันมีที่ไหนบ้าง เราก้ลงไปทำความเข้าใจทุกชุมชนเลยว่าเรามีโครงการรูปแบบหน้าตาจะเป็นยังไง อันนี้คือตั้งแต่เริ่มอาจจะไม่รู้หน้าตาโครงการแต่เรอบอกแล้วว่าจ้จะได้รับผลกระทบแน่ ๆ แล้วเขาก็อยู่โดยผิดกฎหมาย”

สมพงษ์ นามสมมติ (สัมภาษณ์, 6 กันยายน 2560)

“โดยส่วนตัวคิดว่าชุมชนที่บุกรุกริมแม่น้ำ มันก็ต้องสร้างความทัดเทียมครับ ด้วยความที่เขาอยู่แบบผิดกฎหมายมา ซึ่งมันเป็นตัวอย่างที่ไม่ดีใจ ไม่งั้นต่อไปทุกคนก็สามารถที่จะไปบุกรุกอะไรอย่างนี้ได้ ก็เลยมองโครงการนี้ก็เป็นโครงการที่ดี แล้วอีกอย่างหนึ่งคือทางรัฐบาลเขาก็พยายามที่จะช่วยลดผลกระทบจริง ๆ ก็คือมันช่วยลดเสียงต่อต้าน เพราะว่าสิ่งที่เขาได้ไป ก็คืออย่างพวกบ้านพักต่าง ๆ อะไรที่มันมีเงื่อนไขของทางพม.^e เขามาให้ มันค่อนข้างที่จะเอื้อให้เขาแบบสุด ๆ เลยดีกว่า อย่างที่เก่าเขาเหมือนเป็นกระต๊อบเป็นอะไรอย่างนี้ พอที่ใหม่ที่เขาไปอยู่นี้ย มันค่อนข้างที่จะดูเหมือนคุณภาพชีวิตเขาดีขึ้น ดีขึ้นมาก ผมว่ามันเป็นโครงการที่ดีมาก”

มงคล นามสมมติ (สัมภาษณ์, 6 กันยายน 2560)

(2) มิตรคาม: พื้นที่ของความผูกพัน จากมุมมองของผู้อยู่อาศัย

การใช้งานพื้นที่เชิงกายภาพของชุมชนมิตรคามถือได้ว่าเต็มไปด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมมากมาย ทั้งระหว่างคนกับพื้นที่ และระหว่างผู้คนที่มีต่อกันบนพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งล้วนแล้วแต่สัมพันธ์กับความต้องการที่จะอาศัยอยู่ในชุมชนต่อไป ทำให้ผู้อยู่อาศัยไม่ยากจากที่อยู่เดิมของตนไปอยู่ที่อื่นและเปรียบพื้นที่ที่อยู่อาศัยเสมือนเป็นพื้นที่ของความผูกพัน ซึ่งผู้อยู่อาศัยในชุมชนได้ให้ความหมายพื้นที่ในฐานะเป็นพื้นที่ของความผูกพันโดยสามารถจำแนกออกเป็น 4 ลักษณะดังนี้

1) ความทรงจำเกี่ยวกับบรรพบุรุษ

แม้ว่าผู้อยู่อาศัยในชุมชนมิตรคามจะรับรู้ถึงสายตาของสังคมที่มองพวกเขาในฐานะผู้บุกรุกพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะมานานหลายสิบปี แต่ชาวบ้านเลือกจดจำพื้นที่ในฐานะที่ผูกพันกับครอบครัวของตนมาอย่างยาวนานหลายชั่วอายุคนตั้งแต่รุ่นก่อนปู่ ยา ยาย จนมาสู่รุ่นของตน ซึ่งเริ่มตั้งแต่สมัยพายเรือขายของอยุธยาริมแม่น้ำเจ้าพระยา ต่อมาพัฒนาจากการอยู่อาศัยบนเรือมาเป็นแพลูกบวบ^f จนกระทั่งกลายมาเป็นสิ่งปลูกสร้างและชุมชนมิตรคามในที่สุด ดังเสียงสะท้อนที่ว่า

^d แนวเขื่อน คือ แนวป้องกันดินถล่มริมแม่น้ำ

^e พม. คือ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

^f แพลูกบวบ คือ แพที่ใช้ลูกบวบในการรองรับน้ำหนัก ซึ่งแต่เดิมเป็นลักษณะที่อยู่อาศัยของคนในชุมชนมิตรคามก่อนจะเปลี่ยนมาเป็นสิ่งปลูกสร้างอย่างบ้านเรือน

“อยู่มาจนถึงแต่ก่อนรุ่งนพอรุ่งแม่ พวกผู้ชายส่วนใหญ่เป็นนักประดาน้ำ^๙ ผู้หญิงก็เป็นแม่บ้าน มีความผูกพันกับชุมชนหากินง่ายไม่มีเงินก็ตกปลากิน อยู่กันมาตั้งแต่เป็นเรือแล้วมาเป็นแพแล้วมาเป็นบ้าน”

สมพร นามสมมติ (สัมภาษณ์, 11 มิถุนายน 2560)

“อยู่กันมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 บ้านเลขที่ 1 เป็นบ้านหลังเดียวที่มีโฉนดที่ดิน ในเขตเขื่อนจะเป็นที่ดินของวัด แต่หลังเขื่อนเป็นที่ดินของกรมเจ้าท่า ครอบครัวของพ่อยู่มาตั้งแต่ก่อนรุ่งนพอยู่กันมานานหลายชั่วอายุคนแล้ว”

ดาวลย์ นามสมมติ (สัมภาษณ์, 11 มิถุนายน 2560)

จะเห็นได้ว่าผู้อยู่อาศัยในชุมชนนั้นยังคงมีความทรงจำเกี่ยวกับพื้นที่ชุมชนในลักษณะของการที่บรรพบุรุษหรือคนในครอบครัวเคยมาตั้งถิ่นฐานอยู่ตั้งแต่อดีต หลายครอบครัวอยู่กันมานานหลายรุ่นหลายสมัย ดังนั้นมุมมองต่อพื้นที่จึงไม่ใช่เพียงแค่มิติด้านที่อยู่อาศัยเท่านั้น แต่ยังเต็มเปี่ยมไปด้วยความทรงจำในอดีตของผู้คนอีกด้วย

2) แม่น้ำ: สายใยแห่งการเลี้ยงชีพ

นอกจากความทรงจำเกี่ยวกับการมาตั้งรกรากของบรรพบุรุษ ความทรงจำในความผูกพันระหว่างคนกับแม่น้ำเจ้าพระยาได้เป็นอีกสิ่งทีชาวบ้านระลึกถึงและไม่อยากทีจะจากพื้นที่นี้ ถึงแม้ว่าหลายครัวเรือนจะไม่ได้ประกอบอาชีพทีต้องพึ่งพิงแม่น้ำแล้ว แต่ก็ยังสามารถหาผักปลาในแม่น้ำมาดำรงชีวิตเลี้ยงครอบครัวอยู่ได้ ดังทีผู้อยู่อาศัยในชุมชนซึ่งมีอาชีพเป็นนักประดาน้ำเล่าให้ฟังว่า

“วิถีชีวิตอยู่กับแม่น้ำ แม่น้ำเนี่ยเป็นเหมือนสายเลือดหล่อเลี้ยงชีวิตคนยากคนจน อยู่ตรงนี้ไม่มีอะไรกินก็ยงหาปลากินได้ อยู่ตรงอื่นก็ไมรู้จะประกอบสัมมาชีพอะไร”

สมควร นามสมมติ (สัมภาษณ์, 23 กรกฎาคม 2560)

“การหากินทางน้ำก็น้อยลงไม่มีใครขายของในน้ำแล้ว ก็จะขึ้นมาขายของในชุมชนอยู่ไม่กี่หลัง ก็มีอาชีพประดาน้ำทียังไม่หายไปไหน หลักก็คือว่าเรามีอาชีพประดาน้ำด้วยคือว่าเราต้องอยู่กับน้ำ เรือประดาน้ำแต่ละลำเราก็กองทุนกันมาเยอะ”

ใหญ่ นามสมมติ (สัมภาษณ์, 23 กรกฎาคม 2560)

นอกจากนี้ผู้ที่ประกอบอาชีพอื่นแต่ได้สัมผัสถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชน ก็ได้ให้ความหมายพื้นที่แห่งนี้สะท้อนถึงสายใยของการประกอบอาชีพทีมีต่อคนในชุมชนตั้งแต่อดีต ดังทีดาวลย์

^๙ นักประดาน้ำ คือ อาชีพทีชาวชุมชนมิตรคามใช้ดำรงชีพ ด้วยการดำน้ำหาของแก่นแม่น้ำเจ้าพระยา

(นามสมมติ) พนักงานบริษัทแห่งหนึ่งกล่าวว่า “มีความผูกพันมาก เป็นแหล่งทำมาหากิน มีอาชีพที่ผูกพันกับน้ำอยู่กันมานานแล้ว ซึ่งหลาย ๆ คนในชุมชนมีอาชีพหาปลา หาของเก่า ไม่อยากย้ายออกไป”

ดาวัลย์ นามสมมติ (สัมภาษณ์, 11 มิถุนายน 2560)

3) พื้นที่ริมแม่น้ำที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตในเมืองใหญ่

แม้รูปแบบการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำจะเปลี่ยนไปจากอดีตที่มีการคมนาคมทางน้ำอย่างแพร่หลาย มาเป็นการคมนาคมทางบกมากขึ้นในปัจจุบัน แต่ในขณะที่เดียวกันพื้นที่ชุมชนมิตรคามริมแม่น้ำเจ้าพระยานั้นเป็นทำเลที่อยู่ใจกลางเมืองของการพัฒนาโดยสามารถคมนาคมได้ทั้งทางบกและทางน้ำ ใกล้กับหน่วยงานราชการ ใกล้ตลาด ทำให้สะดวกต่อการทำมาหากิน ใกล้วัดวาอารามที่ใช้ประกอบพิธีทางศาสนาทั้งวัดคริสต์และวัดพุทธ ตลอดจนใกล้สถานศึกษาและสถานพยาบาลหลายแห่ง ทำให้ผู้อยู่อาศัยไม่ยอมจากชุมชนแห่งนี้ ดังเสียงสะท้อนจากคนในชุมชนว่า

“ที่อยู่มาเป็น 10 ปีแล้ว แต่งานมาเป็นสะโກที่นี้ อยู่ที่นี่หางานง่าย ใจหายเหมือนกันที่ต้องย้ายออก ลูกเต้าอยู่ใกล้วัดก็เรียนได้ ใกล้ที่ทำงาน ถ้าต้องย้ายไป ลูกก็ต้องเปลี่ยนโรงเรียน พี่ก็ต้องเปลี่ยนงาน พี่อายุเยอะแล้ว งานก็หายากใครจะรับ”

นงนุช นามสมมติ (สัมภาษณ์, 11 มิถุนายน 2560)

“อยู่ที่นี่เวลาเจ็บป่วยก็ใกล้โรงพยาบาล รักษาอยู่ที่วชิระใกล้ดี ถ้าย้ายที่อยู่ใหม่ก็กังวลเรื่องต้องไปโรงพยาบาลด้วย อยู่ที่นี่สะดวกมากจะไปไหนก็ขึ้นรถ ไปโรงพยาบาลก็แปบเดียว”

ทองอยู่ นามสมมติ (สัมภาษณ์, 23 กรกฎาคม 2560)

“รู้สึกที่เราอยู่มานาน กังวลถ้าเราจะต้องไป แล้วบ้านเรานั้นก็ไม่ได้ร่ำรวยอะไรแต่เราอยู่นี่สบาย โรงเรียนก็ใกล้ ตรงนี้ก็ตลาดเดินไปนิดเดียวเอง นี่อีกนิดเดียวก็โรงพยาบาลแล้วครับ”

ธนวัฒน์ นามสมมติ (สัมภาษณ์, 23 กรกฎาคม 2560)

ด้วยทำเลที่ตั้งของชุมชนที่มีความสะดวกในด้านการคมนาคม รวมถึงใกล้แหล่งที่ตั้งของทั้งสถาบันการศึกษา สถานบันศาสนา สถาบันสาธารณสุข และยังมีแหล่งทำมาหากิน สถานที่ทำงานของคนในชุมชน ทำให้คนในชุมชนมีความผูกพันกับพื้นที่ในมิติด้านการเอื้อประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

4) แหล่งเครือข่ายสัมพันธ์

นอกจากความสัมพันธ์ในรูปแบบระหว่างคนกับพื้นที่แล้ว ชุมชนมิตรคามยังมีความสัมพันธ์พิเศษระหว่างคนกับคนในชุมชนด้วยกัน ซึ่งสิ่งนั้นคือความสัมพันธ์ทางเครือญาติ เพราะเมื่อค้นประวัติชุมชนแล้วพบว่ารกรากที่มาตั้งถิ่นฐานในยุคแรกเริ่มส่วนใหญ่เป็นเครือญาติที่ตามกันมาทำมาหา

กิน แล้วแตกแขนงแต่ละครอบครัวออกไป สิ่งนี้เป็นอีกปัจจัยที่ทำให้คนในชุมชนให้ความหมายพื้นที่แห่งนี้ ในลักษณะของพื้นที่แห่งความอบอุ่นใจที่แวดล้อมไปด้วยเครือญาติและสามารถพึ่งพาอาศัยกันได้ ดังที่ว่า

“คนในชุมชนเหมือนเป็นครอบครัว มองเพื่อนบ้านเหมือนเป็นครอบครัวเราเลยอะ ย่านนี้มันอยู่กันมานานอะนะ คือเห็นใครก็รู้จักไปหมด”

ทองอยู่ นามสมมติ (สัมภาษณ์, 23 กรกฎาคม 2560)

“อยู่ในนี้ละ ป้ารู้หมดว่ามีบ้านใครบ้างอยู่ในชุมชน คนในชุมชนมีความใกล้ชิดกันก็มัน อยู่กันแค่นี้ ลูกหลานใครนี่มองรู้กันแล้วว่าลูกหลานใคร จะเข้าบ้านไหนไม่ต้องขอ อนุญาตเลยก็เดินเข้าไป ตรงนี้มันจะมีไม่กี่บ้านนะแบบไม่หลายก๊กเหล่า มาจากอยุธยา มาจากบ้านแพน มาจากสิงห์บุรี มันก็เป็นหมู่ก็กักกันอยู่แค่นี้ แล้วก็มาแตกลูกแตกหลาน กัน มันมีความผูกพันกัน”

ลำลี นามสมมติ (สัมภาษณ์, 23 กรกฎาคม 2560)

“คนในชุมชนนี้เหมือนเป็นญาติพี่น้อง มีอะไรช่วยเหลือกัน มีความผูกพันกันเยอะ ไม่เหมือนชุมชนที่อื่นหรือบ้านในตลิ่งพวกนี้ ส่วนใหญ่บ้านในกรุงเทพจะเป็นตัวใครตัวมัน ชุมชนของเราที่คล้ายกับบ้านนอกต่างจังหวัด ในหมู่บ้านจะรู้จักกันหมดทั้งหมู่บ้าน ก็อย่างแฟนผมเนี่ยบางทีพวกค่าน้ำประปาพวกค่าน้ำไฟ เขาจะมาทิ้งไว้ให้ที่แฟนผมเลยแล้ว แฟนผมก็จ่าย จะรู้หมดทุกบ้านทุกหลังว่าบ้านเลขที่นี้อยู่ตรงไหน เราก็พึ่งพาอาศัยกันมี อะไรก็ฝากบ้านฝากเรือนให้ช่วยดูแลหลานอะไรพวกนี้”

ใหญ่ นามสมมติ (สัมภาษณ์, 23 กรกฎาคม 2560)

“ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนปกติดี อยู่กันเหมือนพี่น้องรู้จักกัน คนในชุมชนก็ ถ้อยทีถ้อยอาศัยกันช่วยกันทำบ้าน บางทีทำบ้านนี้เสร็จก็ไปทำบ้านนั้นต่อ อะไอย่างนี้ ครบเหมือนลงแขก ชุมชนมีความสำคัญกับพี่สูงมาก บอกไม่ถูกเลย รู้สึกเหมือนเป็น บ้าน อบอุ่น บอกไม่ถูกเลยครับ ให้ผมมีบ้านดี ๆ เนี่ยครับผมก็ยังไม่อยากไป ผมอยู่ได้ มันร่มเย็นสบายถึงมันอาจจะไม่สวยงาม ถ้าเขาไม่ไล่แต่ให้ปรับปรุงผมก็ยอมถึงเรา จะต้องไปหาเงินมาทำให้มันดี ๆ ”

จำลอง นามสมมติ (สัมภาษณ์, 23 กรกฎาคม 2560)

จะเห็นได้ว่าคนในชุมชนมีความผูกพันกับพื้นที่ในมิติของความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ใช้ชีวิตแบบถ้อยทีถ้อยอาศัยกันระหว่างกันชุมชน และรกรากบรรพบุรุษของคนในชุมชนเมื่อค้นประวัติ แล้วพบว่าล้วนเป็นเครือญาติที่แตกแขนง ทำให้คนในชุมชนให้ความหมายพื้นที่ในลักษณะของการเป็น พื้นที่แห่งการรวมเครือญาติสัมพันธ์

2. การต่อรองความหมายและความคาดหวังที่จะได้อยู่ในชุมชนต่อไปในอนาคต

พื้นที่ชุมชนในฐานะพื้นที่แห่งการต่อรองความหมายและความคาดหวังของชาวบ้านที่จะได้อยู่อาศัยในชุมชนต่อไปในอนาคตนั้น จากการดำเนินการก่อสร้างโครงการสร้างทางเลียบริมแม่น้ำเจ้าพระยาก่อให้เกิดรูปแบบการต่อรองของชาวบ้านที่ต้องการอยู่ร่วมกับแม่น้ำเจ้าพระยาต่อไปในอนาคตสองรูปแบบดังนี้

1) การต่อรองกับภาครัฐโดยตรง

คนในชุมชนมิตรคามนั้นได้มีการต่อรองกับภาครัฐโดยแสดงถึงความต้องการและความหวังที่จะได้อยู่อาศัยในชุมชนต่อไป ด้วยวิธีการแจ้งกับเจ้าหน้าที่รัฐทุกครั้งที่มีการประชุมหรือหารือข้อตกลงร่วมกันระหว่างชุมชนและภาครัฐ ดังเสียงสะท้อนที่ว่า

“เราก็บอกเจ้าหน้าที่รัฐว่าเราไม่ยอมไป อยากให้ปรับปรุงจัดระเบียบให้เรา มีพวกอาจารย์ที่ทำเกี่ยวกับอนุรักษ์ของเก่ามาช่วย ทางรัฐจะเป็นคนประสานงานลงมาเอง เวลาจะจัดประชุม รัฐบอกให้กรมเจ้าท่าจัดการแล้วก็โยนงาน จริง ๆ อยากให้รัฐจัดระเบียบให้เราอยู่ร่วมกันกับแม่น้ำให้ได้ คนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพผูกพันกับน้ำ พี่คาดหวังให้โครงการนี้ล้ม โครงการนี้สร้างขึ้นมาเพื่อคนรวย พวกที่อยู่ตรงนี้นานานใครกระโดดน้ำตายก็ช่วยกันมาหลายชีวิตแล้วคอยสอดส่องช่วยเหลือคนโดดน้ำตาย”

สมพร นามสมมติ (สัมภาษณ์, 11 มิถุนายน 2560)

“เราก็ตอรองว่าให้จัดระเบียบบ้านเป็นแนวเดียวกัน มีหลังคาบ้านเหมือนกัน แล้วขยับเข้ามาในแนวเขื่อนหน่อยได้ไหม ไม่อยากย้ายไปจากตรงนี้ ที่ต้องย้ายเพราะด้านสิ่งแวดล้อมเขาบอกว่าเราทิ้งขยะลงแม่น้ำและบุกรุกที่ด้วย ชาวบ้านก็ให้เหตุผลว่าขอขยับที่เข้ามานิดนึงให้เป็นแนวเดียวกัน แต่ถ้าสร้างทางเลียบริมน้ำจริง ๆ ก็รู้สึกไม่ปลอดภัยทั้งตัวเราเองแล้วก็ในส่วนของครอบครัวด้วย”

ดาวัลย์ นามสมมติ (สัมภาษณ์, 11 มิถุนายน 2560)

“ตอนประชุมพี่ก็บอกเขาเราก็ออยากอยู่ตรงนี้ คุณทำนโยบายอะไรก็ได้ จะให้เราทาสีเหมือนกันให้หมดทาสีให้สวยงามให้เข้ากับโครงการนี้ได้ไหมหละ ดึกว่าต้องให้พวกพี่ผู้ผ่านเขาก็เป็นหนี้อยู่ดี แล้วบางคนจะดำรงชีวิตอยู่ได้ไหมหละ เคยทำงานอยู่ที่นี่แล้วอยู่ดี ๆ ต้องไปอยู่บางใหญ่อย่างนี้ ไกลแล้วก็น้ำท่วมด้วย ถ้าไม่มีรถยนต์ก็แย่”

สมควร นามสมมติ (สัมภาษณ์, 23 กรกฎาคม 2560)

จะเห็นได้ว่ารูปแบบการต่อรองถึงรัฐบาลโดยตรงของคนในชุมชนนั้น ใช้วิธีการอธิบายถึงเหตุผลและเหตุจำเป็นในการอยู่อาศัยในพื้นที่มานานต่อเจ้าหน้าที่รัฐ เช่น การมีทะเบียนบ้าน การมีน้ำปะปาและไฟฟ้าใช้อย่างถูกต้อง ในด้านการประกอบอาชีพ ด้านความสะดวกในการเดินทางไปสถานที่

ต่าง ๆ ไม่ว่าจะที่ทำงานของตนเอง โรงเรียนของลูกหลาน สถานพยาบาลรวมถึงศาสนสถาน แต่การต่อรองกับภาครัฐนั้นยังขาดความร่วมมือกันของคนในชุมชน ขาดความเข้มแข็งของการรวมกลุ่ม อันเนื่องมาจากความหวาดกลัวของคนในชุมชนต่อการไม่ได้รับค่าชดเชยจากรัฐและคนในชุมชนบางรายมีช่องทางหรือทางเลือกอื่นในการจัดการ ดังเสียงสะท้อนที่ว่า

“บางคนในชุมชนเขาพร้อมที่จะไปอย่างเดียวกี่พูดตรง ๆ เลย บ้านเขามีฐานะพร้อมอยู่แล้ว เขามีสถานภาพที่พร้อม แล้วเขาก็ประกอบอาชีพอยู่ข้างนอก เขาไม่ได้ประกอบอาชีพอย่างนี้ แล้วลูกเขาก็เรียนจบหมดแล้วมีครอบครัวอะไรสบายหมดแล้ว แล้วเขาก็ซื้อบ้านอยู่ข้างนอกแล้ว คือถ้าเงินมาพร้อมไปอย่างเดียวกี่ พวกพี่จะเสนออะไรไปเขาก็ค้านอย่างเดียว อย่าไปสู้เลย รัฐบาลชุดนี้น่ากลัวนะเขาเอาจริงนะ คือโน้มน้าวอย่างเดียวรัฐบาลทหารนะไปสู้เขาดีไม่ตีเขาไม่ได้เงินเลยนะ ดีไม่ตีเขาเอาแมคโครมาซื้อเหมือนรีสอร์ทเลยนะ”

สมควร (นามสมมติ). (สัมภาษณ์, 23 กรกฎาคม 2560)

“เราแทบจะไม่มีการไปสู้อะไรเลย พอเขาบอกว่าจะไม่ได้เงินก็นั่นแล้ว เคยยื่นเรื่องเคยอะไรตอนประชุมไปแล้ว มีทางกรมศิลป์ก็มาช่วยเหลือจะอนุรักษ์ไว้พวกของเก่า ๆ แต่บางคนในชุมชนเขาจะไม่ค่อยอยากให้เราสู้ ไม่ให้เราสู้อย่างเดียว”

ธนวัฒน์ (นามสมมติ). (สัมภาษณ์, 23 กรกฎาคม 2560)

2) การต่อรองทางอ้อมผ่านคนนอกชุมชน

นอกจากวิธีการต่อรองกับภาครัฐโดยตรงแล้วนั้น คนในชุมชนยังแสดงออกถึงการต่อรองทางอ้อมด้วยการใช้คนนอกชุมชนเป็นกระบอกเสียง ไม่ว่าจะเป็นสื่อทั้งในและต่างประเทศที่มาทำข่าวตลอดจนนักวิชาการนักศึกษาที่มาลงพื้นที่เก็บข้อมูล ดังเสียงสะท้อนที่ว่า

“พวกพี่ก็พยายามไปประชุมกับทางกรมศิลป์ให้เขาช่วย พยายามจะชูเรื่องประเด็นน้ำเรื่องวิถีชีวิตเก่าแก่ แต่พวกทหารเขาก็บอกว่าคุณงมของขึ้นมาแล้วไม่ได้เอาเข้าพิพิธภัณฑ์นี้ พวกพี่ก็แบบคุณก็ซื้อสิ ไม่งั้นพวกพี่จะเอาอะไรกิน งมมาให้หลงอย่างเดียวอย่างนี้ นอกจากกรมศิลป์ก็มีพวกนักข่าว นักศึกษาที่เข้ามา พี่ก็ยินดีให้ข้อมูลหวังว่าจะช่วยเป็นกระบอกเสียงให้พวกพี่ได้”

ธนวัฒน์ นามสมมติ (สัมภาษณ์, 23 กรกฎาคม 2560)

“เราก็มีการเข้าร่วมประชุมที่ทางรัฐจัด โดยมีการประชุมกันเองในชุมชนก่อนด้วย หรือบางครั้งก็ไปออกข่าวออกหนังสือพิมพ์”

ดาวัลย์ นามสมมติ (สัมภาษณ์, 11 มิถุนายน 2560)

จะเห็นได้ว่าคนในชุมชนยังต่อรองกับรัฐด้วยการใช้สื่อ นักวิชาการ นักศึกษา เพื่อเป็นกระบอกเสียงในการพูดแทนคนในชุมชน เป็นการเสริมพลังให้กับคนในชุมชนในการต่อรองการใช้พื้นที่กับ

ทางภาครัฐ แต่ระดับการต่อรองนั้นยังถือว่าอยู่ในระดับที่ไม่สูงมากนัก อันเนื่องจากข้อจำกัดของชุมชนเอง ที่ขาดความเป็นเอกภาพและมีความกลัวว่ารัฐบาลจะไม่ให้ค่าชดเชยในการรื้อบ้านของตน ดังที่ว่า “พวกพี่ก็ให้สัมภาษณ์สื่อแต่ก็ไม่กล้าพูดอะไรมาก กลัวพูดออกไปแล้วถ้าเขาไม่ให้เงินชดเชย แล้วคนรุ่นคนนี้ก็จะมีมากกว่า” จำลอง นามสมมติ (สัมภาษณ์, 23 กรกฎาคม 2560)

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

การให้ความหมายพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาของชุมชนมิตรคามจากมุมมองของภาครัฐและผู้อยู่อาศัย สอดคล้องกับแนวคิดของ Lefebvre (1991 as cited in Worasiangsuk, 2005) ที่กล่าวว่าพื้นที่ในฐานะเป็นผลผลิตทางสังคมนั้นเกิดมาจากวิธีการผลิต (mode of production) แบบหนึ่งในระบบทุนนิยมหรือระบบอื่น ๆ สร้างพื้นที่ที่มีลักษณะเฉพาะทำให้เกิดกระบวนการผลิต (production process) และกระบวนการผลิตนี้ประกอบไปด้วยองค์ประกอบที่มีความสัมพันธ์กันสองส่วนคือ พลังการผลิต (forces of production) และความสัมพันธ์เชิงการผลิต (production relation) และสามารถจำแนกมุมมองการให้ความหมายของพื้นที่ตามมโนทัศน์ของ Lefebvre (1991 as cited in Asavakovitwong, 2011) ได้ดังนี้

1. ปฏิบัติการเชิงพื้นที่หรือปฏิบัติการเชิงกายภาพ (spatial space)

ปฏิบัติการเชิงพื้นที่หรือปฏิบัติการเชิงกายภาพมีความสัมพันธ์เชิงวิภาษวิธีกับพื้นที่นั้น โดยมีความหมายที่ค่อนข้างกว้างขวาง ตั้งแต่ความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะต่าง ๆ ของพื้นที่ธรรมชาติที่มีต่อการก่อตัวทางสังคม รวมถึงการที่สังคมแสดงการใช้อำนาจ แสดงการผลิต และแสดงการเอาประโยชน์จากพื้นที่นั้น ๆ ซึ่งการแสดงการใช้พื้นที่ในลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้ ต้องผ่านกระบวนการรับรู้ความหมายของพื้นที่นั้น ๆ นั่นคือพื้นที่เป้าหมายถูกมองว่ามีความหมายอย่างไรในทัศนะของคนกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับพื้นที่นั้น (perceived space) ดังเช่น ผู้อยู่อาศัยในชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่ในเชิงการก่อตัวทางสังคมขึ้นมาเป็นชุมชน และสามารถใช้ประโยชน์ในพื้นที่นั้นได้ จึงทำให้ความหมายในการใช้พื้นที่สะท้อนออกมาในลักษณะของพื้นที่แห่งความผูกพัน ซึ่งประกอบด้วยหลายมิติ ได้แก่ พื้นที่แห่งความทรงจำเกี่ยวกับบรรพบุรุษ ที่อยู่อาศัยกันมาหลายรุ่น พื้นที่แม่น้ำสายใยแห่งการเลี้ยงชีพที่หล่อเลี้ยงทุกชีวิตในชุมชนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งหลายครอบครัวยังคงประกอบอาชีพที่มีความเกี่ยวข้องกับแม่น้ำ เช่น อาชีพนักประดาน้ำ พื้นที่ริมแม่น้ำที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตในเมืองใหญ่ ด้วยทำเลที่ตั้งของชุมชนที่ติดริมแม่น้ำเจ้าพระยาทำให้มีความสะดวกทั้งด้านการคมนาคมทางบกและทางน้ำ รวมถึงชุมชนตั้งอยู่ใกล้สถานที่สำคัญ ไม่ว่าจะเป็นโรงพยาบาล โรงเรียน ศาสนสถาน ตลาด เป็นต้น และพื้นที่แหล่งเครือข่ายความสัมพันธ์ ที่เมื่อสืบค้นประวัติชุมชนแล้วพบว่าหลายครอบครัวล้วนเป็นเครือข่ายที่แตกแขนงออกมาเนื่องจากอยู่อาศัยในชุมชนมาตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษและชักชวนญาติพี่น้องมาอาศัยร่วมกันในชุมชน

2. พื้นที่ของการสร้างภาพแสดงแทน (the representation of space)

พื้นที่ของการสร้างภาพแสดงแทนเป็นมุมมองหรือการให้ความหมายของพื้นที่ในเชิงมโนทัศน์ (conceived space) ซึ่งมีที่มาจากองค์ความรู้เฉพาะด้านของนักวิชาชีพสาขาต่าง ๆ เช่น มุมมองที่ภาครัฐ

มีต่อพื้นที่ทั้งในฐานะพื้นที่แห่งการพัฒนาและพื้นที่ที่ควรได้รับการจัดระเบียบนั้น สะท้อนผ่านการใส่รหัสชุดความรู้เฉพาะด้านที่ทางภาครัฐมี ไม่ว่าจะเป็นด้านหลักวิศวกรรม ด้านสถาปัตยกรรม เป็นต้น จากผลการวิจัยพบว่ามุมมองของภาครัฐที่มีต่อการใช้งานพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยานั้น สะท้อนออกมาได้ 3 ลักษณะคือ พื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาผ่านมิติเชิงกายภาพในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่เมืองโดยรวม พื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาในมิติของการลงทุนทางเศรษฐกิจ และการสร้างความหมายให้กับผู้อยู่อาศัยริมแม่น้ำเจ้าพระยาอย่างชุมชนมิตรคามในฐานะผู้บุกเบิกพื้นที่ของภาครัฐ

3. พื้นที่ที่เป็นภาพแสดงแทน (the representational space)

พื้นที่ทางสังคมที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction) ที่เกิดขึ้น ในพื้นที่นั้น ๆ และเกิดเป็นผลผลิตทางสังคม (social space) เมื่อเหตุการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นเรื่อย ๆ จะเกิดการผลิตซ้ำทางสังคม (social reproduction) ซึ่งพื้นที่ทางสังคมทำให้เกิดพื้นที่ที่มีชีวิต มีอารมณ์ และอารมณ์เหล่านี้คือภาพที่คนเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กัน (interaction) สร้างขึ้นผ่านความทรงจำหรือสัญลักษณ์ร่วมกัน การสร้างพื้นที่ทางสังคมของชุมชนมิตรคามอาศัยการมีความสัมพันธ์และการปฏิสัมพันธ์ร่วมกันไม่ว่าจะเป็นในลักษณะของคนกับคน และคนกับพื้นที่ ทั้งในรูปแบบของการอยู่ร่วมกันในชุมชนในลักษณะของแหล่งรวมเรือญาติ มีความคุ้นเคยสนิทสนมกันระหว่างคนในชุมชน และการประกอบอาชีพที่ต้องพึ่งพิงแม่น้ำเจ้าพระยาในการดำรงชีพของครอบครัว

ดังนั้น การใช้งานพื้นที่นั้นนอกจากมิติเชิงกายภาพ ยังต้องพิจารณาความสัมพันธ์เชิงความหมายของระดับพื้นที่ระหว่างพื้นที่ทางกายภาพ (spatial space) ที่สัมพันธ์ยึดโยงกับพื้นที่ทางสังคม (social space) และพื้นที่เชิงการรับรู้ (mental space) ที่แสดงให้เห็นความเชื่อมโยงกันในพื้นที่ต่าง ๆ นั้นมีลักษณะความสัมพันธ์ของระดับพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์ร่วมกันอยู่ซึ่งจะแยกออกจากกันมิได้

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาการให้ความหมายของพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาจากมุมมองของภาครัฐและมุมมองของผู้อยู่อาศัย และการศึกษาการต่อรองความหมายและความคาดหวังที่จะอยู่ร่วมกับแม่น้ำในอนาคตของชุมชนมิตรคาม พบประเด็นที่เป็นข้อเสนอแนะ 2 ส่วน ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม รวมถึงผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการสร้างทางเลียบริมแม่น้ำเจ้าพระยา ควรทำการสำรวจมุมมองข้อคิดเห็นต่อการให้ความหมายการใช้งานพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา เพื่อที่จะทำความเข้าใจมิติของการใช้งานพื้นที่ไม่เพียงแต่พื้นที่เชิงกายภาพเท่านั้น แต่ควรคำนึงถึงความหมายของพื้นที่ของการสร้างภาพแสดงแทนที่ผ่านการให้ความหมายเชิงมนทัศน์จากกลุ่มคนหลากหลายสาขาอาชีพ ตลอดจนความหมายของพื้นที่ทางสังคมที่เป็นผลผลิตทางสังคมของผู้คนที่มาปฏิสังสรรค์ทางสังคมในพื้นที่ เมื่อเข้าใจมิติของการให้ความหมายของพื้นที่ในระดับต่าง ๆ แล้ว จะสามารถเปิดมุมมอง แนวคิดในการพัฒนาพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาในฐานะพื้นที่โดยรวมของเมืองได้อย่างตอบโจทย์และครอบคลุมต่อการใช้งานของกลุ่มคนทุกฝ่าย

2) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ควรสนับสนุนและส่งเสริมจัดทำประชาพิจารณ์หรือเวทีสาธารณะในการแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นต่อโครงการสร้างทางเลียบริมแม่น้ำเจ้าพระยา รวมถึงการให้ผู้เชี่ยวชาญจากหลากหลายสาขาอาชีพวิเคราะห์ถึงข้อดีและข้อเสียของโครงการให้ประชาชนร่วมกันรับทราบ เนื่องจากประเทศไทยประสบปัญหาในการทำประชาพิจารณ์มาโดยตลอด ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องหาฉันทามติร่วมกันของคนในสังคม ไม่เพียงแต่แค่ระหว่างภาครัฐกับผู้อยู่อาศัยในชุมชนเท่านั้น แต่ควรเปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการพัฒนาแม่น้ำเจ้าพระยาในฐานะพื้นที่โดยรวมของกรุงเทพเพื่อประโยชน์สูงสุดของประเทศ

3) ภาครัฐควรใช้ระยะเวลาในการลงพื้นที่ทำความเข้าใจกับผู้อยู่อาศัยในชุมชน และผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างทางเลียบริมแม่น้ำเจ้าพระยา รวมทั้งรับฟังเสียงสะท้อนจากผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการนี้อย่างครอบคลุมและเหมาะสม เพื่อที่จะได้หาฉันทามติร่วมกันระหว่างทุกฝ่ายที่ได้รับผลกระทบจากโครงการสร้างทางเลียบริมแม่น้ำเจ้าพระยา ตลอดจนทำความเข้าใจกับประชาชนโดยทั่วไปเพื่อให้ทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วมในการออกแบบเมืองที่พวกเขาจะส่งมอบให้คนรุ่นหลังต่อไป

ข้อเสนอแนะในบริบทที่เกี่ยวข้อง

ถ้าหากผู้อยู่อาศัยในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการสร้างทางเลียบริมแม่น้ำเจ้าพระยารวมตัวกันเป็นภาคประชาสังคมทั้งในระดับชุมชนและระดับสังคม อาจส่งผลให้การต่อรองการใช้ความหมายการใช้งานพื้นที่มีพลังและมีอำนาจในการต่อรองกับภาครัฐมากขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยคามอนุเคราะห์อย่างยิ่งของอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธีราพร ทองปัญญา และ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนาธิ คำยา ที่กรุณาให้คำแนะนำ ชี้แนะแนวทาง ตรวจสอบความถูกต้อง รวมทั้งปรับแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ และให้กำลังใจตั้งแต่เริ่มต้นตลอดจนเสร็จสิ้นการวิจัย ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณด้วยความเคารพอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

นอกจากนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณในความกรุณาของผู้ให้ข้อมูลทุกท่าน ตั้งแต่เจ้าหน้าที่รัฐทุกท่าน ที่ให้ความอนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์และข้อมูล และที่ขาดไม่ได้คือผู้อยู่อาศัยในชุมชนทุกท่านที่ให้การต้อนรับอย่างอบอุ่นและให้ความร่วมมืออย่างดีในการให้สัมภาษณ์และให้ข้อมูล ทั้งนี้ต้องกราบขอบพระคุณทุกท่านที่มีความยินดีและสละเวลาอันมีค่าอย่างยิ่งในการให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาในครั้งนี้ที่ช่วยให้ผู้วิจัยมองเห็นมิติของการให้ความหมายและรูปแบบการต่อรองการใช้งานพื้นที่ริมน้ำเจ้าพระยา อันเป็นประโยชน์ต่อการเขียนบทความฉบับนี้ให้เสร็จสมบูรณ์และสำเร็จลุล่วงด้วยดี

เอกสารอ้างอิง

- Asavagovitwong, N. (2011). Representation, Meanings, & the Political: A Lefebvrian Analysis of Architecture. *Journal of Architectural/Planning Research & Studies (JARS)*, 5 (2): 77-96.
- Lefebvre, H. (1991). The production of space. Oxford: Blackwell.
- Lek - prapai viriyahpant foundation. (2016). Ban Yuan Samsen, Khmer House & Mittakam the impact of the Chao Phraya River project. [In Thai]. Retrieved from <http://lek-prapai.org/home/view.php?id=5243>
- Thai PBS. (2016). *People's voice changed Thailand: Chao Phraya, the sound of future citizens of theriver*. [In Thai]. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=5jHEnZfFWyc>
- Thai PBS. (2015). *Klang-muang: treasure hunter* [In Thai]. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=hGBtHmJDFck>
- Worasiangsuk, J. (2005). The Theory of production of space by Lefebvre. Seminar in Urban Sociology: Faculty of Sociology and Anthropology Thammasat University.

Individual Interviews

- Dawan. (Respondent). Mayukhachot, S. (Interviewer), Mittakam, Bangkok Province. [in Thai]. On June 11, 2017.
- Jumlong. (Respondent). Mayukhachot, S. (Interviewer), Mittakam, Bangkok Province. [in Thai]. On July 23, 2017.
- Mongkol. (Respondent). Mayukhachot, S. (Interviewer), Department of Public Work Building, Bangkok Province. [in Thai]. On September 6, 2017.
- Naree. (Respondent). Mayukhachot, S. (Interviewer), Department of Public Work Building, Bangkok Province. [in Thai]. On September 6, 2017.
- Nongnuch. (Respondent). Mayukhachot, S. (Interviewer), Mittakam, Bangkok Province. [in Thai]. On June 11, 2017.
- Somkuan. (Respondent). Mayukhachot, S. (Interviewer), Mittakam, Bangkok Province. [in Thai]. On July 23, 2017.
- Sompong. (Respondent). Mayukhachot, S. (Interviewer), Department of Public Work Building, Bangkok Province. [in Thai]. On September 6, 2017.
- Somporn. (Respondent). Mayukhachot, S. (Interviewer), Mittakam, Bangkok Province. [in Thai]. On June 11, 2017.
- Sumlee. (Respondent). Mayukhachot, S. (Interviewer), Mittakam, Bangkok Province. [in Thai]. On July 23, 2017.

Thanawat. (Respondent). Mayukhachot, S. (Interviewer), Mittakam, Bangkok Province. [in Thai]. On July 23, 2017.

Thongyoo. (Respondent). Mayukhachot, S. (Interviewer), Mittakam, Bangkok Province. [in Thai]. On July 23, 2017.

Yai. (Respondent). Mayukhachot, S. (Interviewer), Mittakam, Bangkok Province. [in Thai]. On July 23, 2017.